

rozprawy i studia

WALENTY POCZTA¹

WPŁYW INTEGRACJI POLSKI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ NA SYTUACJĘ EKONOMICZNĄ SEKTORA ROLNEGO W LATACH 2004–2006

Abstrakt. Wpływ integracji Polski z Unią Europejską na zmiany położenia ekonomicznego polskiego rolnictwa miał szczególne znaczenie dla gospodarki Polski ze względu na relatywnie duży udział rolnictwa w gospodarce kraju oraz zapóźnienia w rozwoju obszarów wiejskich. Dzięki akcesji stało się możliwe szybkie wyrównanie cen, wzrost popytu oraz poprawa możliwości dochodowych rolnictwa. Wszystkie te zmiany spowodowały poprawę wskaźnika nożyc cen, a potem ich stabilizację. W 2006 roku w stosunku do 2003 roku przyrost przychodów rolnictwa przekroczył 40%, dochody rolnictwa wzrosły prawie o 100%, a udział dotacji unijnych w całości dochodów rolniczych sięgał około 50%.

Słowa kluczowe: integracja Polski z UE, dochody rolnictwa, dotacje

WPROWADZENIE

Celem artykułu jest próba oceny wpływu integracji Polski z Unią Europejską na położenie ekonomiczne rolnictwa. Analizę tego zagadnienia przeprowadzono w dwóch ujęciach – na płaszczyźnie sektorowej oraz na płaszczyźnie mikroekonomicznej, jako analizę celowo wybranych typów gospodarstw rolnych.

Objęcie rolnictwa wspólną polityką rolną i przeznaczanie na ten cel około 40% budżetu Unii czyni ze skuteczności absorpcji tych środków jeden z istotnych elementów oceny integracji we wszystkich krajach członkowskich. Szczególnego wymiaru ta kwestia nabiera w naszym kraju ze względu na relatywnie duże znaczenie gospodarcze i społeczne tego sektora oraz zapóźnienie rozwojowe obszarów wiejskich.

Na aktualną sytuację polskich gospodarstw rolnych i ich umiejscowienie w rolnictwie europejskim pierwszoplanowy wpływ odgrywa akcesja Polski do UE.

---

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Akademii Rolniczej w Poznaniu.

Uczestnictwo w europejskim obszarze jednolitego rynku oznacza proces wyrównywania cen i nowe możliwości dochodowe rolnictwa, wynikające z wyższego poziomu popytu, cen oraz realizacji wsparcia ekonomicznego wynikającego z reguł wspólnej polityki rolnej, a także zewnętrznej ochrony celnej [Tomczak i Wilkin 2003].

Można przyjąć, że sytuację produkcyjno-ekonomiczną rolnictwa zarówno jako sektora gospodarki narodowej, jak i poszczególnych gospodarstw rolnych w okresie poakcesyjnym oprócz fizycznych rozmiarów produkcji, głównie kształtują takie czynniki, jak: poziom cen rolnych i poziom cen nakładów, wzrost wsparcia rolnictwa ze środków publicznych, głównie środków pochodzących z budżetu UE, oraz uczestnictwo w jednolitym rynku rolnym UE.

Szereg analiz wykonanych *ex ante* [Krzyżanowska 2001, Poczta i Siemiński 2002, Ziętara i in. 2002, Poczta 2003, Świtłyk i Kaczocha 2003], jak również pierwsze analizy o charakterze *ex post*, wykonane już w warunkach integracji [Gomułka 2005, Józwiak 2005, Poczta 2006, Floriańczyk i in. 2007], wskazują, że akcesja i związana z tym zmiana ekonomicznych warunków gospodarowania wywołały istotną poprawę sytuacji dochodowej rolnictwa polskiego.

Należy jednak pamiętać, że nie we wszystkich gospodarstwach rolnych występuje poprawa sytuacji dochodowej ludności rolniczej. Konkluzje, płynące z badań dochodów rolniczych, potwierdzają powszechnie występujące zjawisko zróżnicowania dochodów [Zegar 2004]. Generalnie sytuację dochodową w rolnictwie polskim charakteryzuje niski (względem innych grup zawodowych) poziom, pogłębiany szeregiem czynników, blokujących poprawę tychże dochodów.

CZYNNIKI WARUNKUJĄCE SYTUACJĘ PRODUKCYJNO-EKONOMICZNĄ ROLNICTWA W PIERWSZYCH LATACH AKCESJI POLSKI DO UE

Poziom fizycznego wolumenu produkcji

W 2004 roku w stosunku do 2003 fizyczny wolumen produkcji rolnej wzrósł o 7,5% (w cenach stałych), w 2005 roku wystąpił umiarkowany spadek – około 2,5%. W 2006 roku wystąpił spadek produkcji roślinnej (o 5,5%), ale wzrosła produkcja zwierzęca o 2,5%, co sprawiło, że produkcja rolna zmniejszyła się tylko o 1,4% (tabela 1). Taka struktura wolumenu spadku produkcji

TABELA 1. Poziom i dynamika produkcji rolniczej w latach 2003–2006

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006
Produkcja globalna (ceny bieżące) [mln zł]	56,3	69,7	64,5	64,9
Produkcja globalna – dynamika (ceny stałe) rok poprzedni = 100	99,2	107,5	97,5	98,6
Towarowość produkcji rolniczej (udział produkcji sprzedanej w produkcji globalnej) [%]	64,8	66,3	66,5	70,4

Źródło: *Rolnictwo w 2006 roku* [2007]. Obliczenia własne.

rolniczej oraz równoczesny wzrost udziału produkcji sprzedanej w całości produkcji rolniczej (produkcji globalnej) nie wpłynęły w 2006 roku negatywnie na sytuację w przemyśle rolno-spożywczym i handlu zagranicznym produktami rolno-żywnościowymi.

Znacznie wyższy poziom produkcji rolnej w latach 2004–2006 względem 2003 roku w wymiarze fizycznym był spowodowany głównie korzystnymi warunkami pogodowymi w latach 2004 i 2005, lecz pewien wpływ miała także poprawa sytuacji ekonomicznej w rolnictwie, co warunkowało wyższy poziom stosowania plonotwórczych środków produkcji. Dobre wyniki w produkcji roślinnej, która ma w rolnictwie przede wszystkim charakter pierwotny, surowcowy oraz unijny system regulacji rynku zbóż i wsparcia tej produkcji poprzez system dopłat bezpośrednich zapewniły obfitość tanich pasz dla produkcji zwierzęcej i pozytywnie wpłynęły na możliwości rozwojowe produkcji zwierzęcej oraz produkcji przemysłu rolno-spożywczego. Był to jeden z podstawowych czynników, który współwarunkował spektakularny sukces polskiego sektora rolno-spożywczego w handlu wewnątrz-wspólnotowym.

Poziom cen i relacje cenowe (nożyce cen dla rolnictwa)

Istotnym elementem egzogenicznym, współokreślającym sytuację ekonomiczną rolnictwa, jest kształtowanie się cen produktów rolnych w relacji do cen środków produkcji. W okresie po integracji wystąpił wzrost cen środków produkcji oraz wzrost cen podstawowych produktów rolnych, z wyjątkiem cen zbóż. Można stwierdzić, że po integracji zdecydowanej poprawie uległy relacje cenowe dotyczące produkcji zwierzęcej, natomiast pogorszeniu uległy relacje dotyczące produkcji roślinnej – głównie zbóż i rzepaku. Zdecydowanie inna, korzystna sytuacja dotyczy cen buraków cukrowych. Pogorszenie się relacji cenowych okazało się dotkliwe dla towarowych gospodarstw zbożowych, natomiast bez znaczenia lub nawet korzystne (w przypadku zakupu pasz) dla gospodarstw, które produkty roślinne (zboża) przeznaczają na cele paszowe wewnątrz gospodarstwa.

Syntetyczny obraz kształtowania się zmian cen produktów rolnych względem zmian cen środków produkcji przedstawia wskaźnik nożyc cen. Informuje on, jak zmieniają się warunki wymiany rynkowej dla rolnictwa. Integracja Polski z UE po wielu latach spowodowała korzystne ukształtowanie się tego wskaźnika (tabela 2). W 2004 roku w stosunku do 2003 ukształtował się on na poziomie 102,2, co oznacza, że relacje cen w 2004 roku w stosunku do relacji z 2003 roku poprawiły się dla rolnictwa o 2,2%. W 2005 roku nastąpiło pogorszenie wskaźnika nożyc cen dla rolnictwa względem 2004 roku o 4,0%, natomiast w 2006 roku uległ on ponownie poprawie względem roku wcześniejszego o 2%. W 2006 roku w odniesieniu do sytuacji z 2003 roku, czyli tuż przed akcesją, wskaźnik nożyc cen ukształtował się na poziomie 102,6%. Można zatem wskazać, że zewnętrzne uwarunkowania cenowo-kosztowe dla produkcji rolnej, traktowanej jako całość, w okresie poakcesyjnym kształtują się przeciętnie na poziomie zbliżonym do sytuacji tuż przed akcesją.

TABELA 2. Wskaźniki cen produktów rolnych sprzedawanych oraz cen towarów i usług zakupywanych przez gospodarstwa indywidualne w rolnictwie w latach 2003–2006

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2006
	rok poprzedni = 100			2003 r. = 100	
Produkty rolne sprzedawane	99,5	111,4	97,9	102,6	114,5
Towary i usługi zakupywane na cele bieżącej produkcji rolnej	102,2	108,9	101,8	100,6	111,5
Wskaźnik relacji cen („nożyce cen”)	97,4	102,2	96,0	102,0	102,6

Źródło: *Rolnictwo w 2005 roku* [2005]; *Rynek rolny* [2006]; obliczenia własne.

Wsparcie gospodarstw rolnych ze środków WPR UE

Do gospodarstw rolnych w Polsce z tytułu dopłat bezpośrednich w latach 2004–2006 wpłynęło prawie 21,5 mld zł, ponadto gospodarstwa rolne otrzymały wsparcie w ramach *Planu rozwoju obszarów wiejskich (PROW)* i sektorowego programu operacyjnego *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego* oraz *Rozwój obszarów wiejskich (SPO)*² – z tego tytułu z wybranych działań wsparcie do 31 maja 2007 roku wyniosło prawie 10 mld zł (tabela 3).

TABELA 3. Wsparcie dla gospodarstw rolnych z tytułu WPR UE [mln zł]

Wyszczególnienie	2004	2005	2006 ^a	Razem 2004 – 2006
Jednolita płatność obszarowa	2853	3153	3943	9 949
Uzupełniająca płatność bezpośrednia	3669	3751	4034	11 454
Razem płatności bezpośrednie	6522	6904	7977	21 403
PROW (wspieranie gospodarstw niskotowarowych, obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania, programy rolno-środowiskowe, dostosowanie do standardów UE) ^b	x	x	x	7 513
SPO (inwestycje w gospodarstwach rolnych, młody rolnik) ^b	x	x	x	2 398
Ogółem	x	x	x	31 314

^a Łącznie z dopłatami z tytułu ziemniaków skrobiowych i tytoniu.

^b Na dzień 31.05.2007 r.

Źródło: ARiMR, MRiRW.

Uczestnictwo w jednolitym rynku rolnym UE

Związana z akcesją eliminacja ceł w sektorze rolno-spożywczym nie spowodowała zapowiadanego „zalewu” importowaną żywnością z innych krajów UE. Należy podkreślić, że wystąpiła odwrotna sytuacja, mianowicie utrwaliła się tendencja wysokiego, dodatniego salda obrotów artykułami rolno-spożywczymi z unijnymi państwami członkowskimi. Przystąpienie Polski do UE w 2004 roku silnie wpłynęło na obroty handlu rolnego, które wzrosły zarówno po stronie eksportu, jak i importu. Eksport produktów rolno-spożywczych w latach

² W rachunku zamieszczonym w tabeli 3 uwzględniono tylko działania skierowane bezpośrednio do gospodarstw rolnych, a pominięto skierowane do przemysłu rolno-spożywczego – na rozwój obszarów wiejskich i mające charakter wsparcia socjalnego.

2004–2006 zwiększył się z 4 mld euro do 8,5 mld euro, natomiast import z 3,6 mld euro do ponad 6,4 mld euro. W rezultacie większej dynamiki wzrostu eksportu niż importu saldo wymiany handlowej systematycznie poprawiało się, osiągając odpowiednio wartość 0,8 mld euro w 2004 roku, 1,6 mld euro w 2005 roku oraz ponad 2 mld euro w 2006 roku (tabela 4).

TABELA 4. Obroty polskiego handlu zagranicznego artykułami rolnymi i żywnościowymi w latach 2003–2006 [mld euro]

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006
Eksport	4,0	5,2	7,0	8,5
Import	3,6	4,3	5,4	6,4
Saldo	0,4	0,8	1,6	2,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Polski handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi*, FAMMU/FAPA, Warszawa, właściwe roczniki.

Dominującym partnerem handlowym dla polskiego rolnictwa i przemysłu spożywczego stały się kraje UE, w których w 2006 roku lokowano 77% eksportu i importowano 63% produktów rolnych i żywnościowych. Tym samym uzasadnione wydaje się stwierdzenie, że na skutek akcesji Polski do UE w zakresie handlu rolno-spożywczego ujawnił się opisywany przez teorię integracji ekonomicznej tzw. efekt kreacji handlu, polegający na zastąpieniu droższej produkcji krajowej w państwach dawnej „piętnastki” tańszym importem z „nowych” państw członkowskich i powstania nowych strumieni handlu. W tym też kontekście należy zauważyć, że poprawa sytuacji ekonomicznej rolnictwa polskiego w latach 2004–2006 w stosunku do 2003 roku była możliwa właśnie między innymi dzięki efektowi kreacji handlu. Gdyby nie efekt kreacji handlu, wynikający z otwarcia rynków rolnych od 2004 roku, obejmujący surowce rolne i artykuły rolno-spożywcze, to wskutek rekordowo wysokich zbiorów ziemiopłodów w 2004 roku oraz wzrastającej podaży produktów pochodzenia zwierzęcego w latach następnych krajowy rynek wewnętrzny nie byłby w stanie wchłonąć tak dużej ilości produktów rolniczych bez spadku ich cen. To popyt podmiotów unijnych spowodował, że część produkcji krajowej mogła być wyeksportowana i zagospodarowana na rynkach dotąd zewnętrznych, przy czym producenci eksportowanych towarów liczyć mogli na sprzedaż po cenach często wyższych niż na rynku krajowym.

WPŁYW INTEGRACJI NA PRZYCHODY PIENIĘŻNE ROLNICTWA – UJĘCIE SEKTOROWE

Przychody pieniężne rolnictwa z tytułu prowadzonej działalności rolniczej składają się z kilku elementów składowych. Najpoważniejsze źródło przychodów stanowi sprzedaż produktów rolnych, a oprócz tego również sprzedaż bezpośrednia z gospodarstw rolnych. Na całość przychodów pieniężnych rolnictwa z tytułu prowadzenia działalności rolniczej składa się zatem sprzedaż produktów rolnych i sprzedaż bezpośrednia z gospodarstw rolnych (sprzedaż targowiskowa) oraz transfery pieniężne wypłacane na rzecz rolnictwa³.

Na przestrzeni lat 2003–2006 wartość produkcji sprzedanej w rolnictwie polskim wzrastała (tabela 5). Sytuację tę należy uznać za pozytywną, bowiem stwarza to szanse na wzrost przychodów producentów rolnych, a w rezultacie dochodów rolniczych. Wartość produkcji towarowej w 2003 roku wyniosła 36 542,9 mln zł⁴, w 2004 roku 42 739,3 mln zł⁵, w 2005 roku było to 40 715,4 mln zł, natomiast w 2006 roku jej wysokość wyniosła 41 320,2 mln zł. Największy przyrost sprzedaży produkcji rolnej – bez uwzględnienia dopłat (tabela 6) w polskim rolnictwie wystąpił w pierwszym roku integracji z UE, osiągając kwotę 6196,4 mln zł, co stanowiło 17-procentowy przyrost względem produkcji towarowej w 2003 roku. Było to głównie wynikiem zmiany warunków cenowych oraz wolumenu i struktury produkcji. W kolejnym roku integracji, czyli w 2005 „pierwszy efekt członkostwa” uległ osłabieniu, bowiem w stosunku do 2003 roku wartość produkcji sprzedanej była większa o kwotę 4172,5 mln zł, czyli mniej więcej o 10,3%. W 2006 roku sytuacja uległa poprawie i produkcja sprzedana wobec 2003 roku była wyższa o 4777,3 mln zł, czyli o 11,6%.

Skala wzrostu przychodów pieniężnych w sektorze rolnym była większa niż skala wzrostu sprzedaży produkcji rolnej, bowiem począwszy od 2004 roku do rolnictwa trafiały transfery pieniężne z tytułu objęcia go zasadami wspólnej polityki rolnej, między innymi w postaci płatności obszarowych i ONW.

Rachunek przychodów rolnictwa, który polegał na uwzględnieniu w rachunku przychodów pieniężnych: przychodów ze sprzedaży produkcji rolnej oraz dopłat obszarowych (dopłat bezpośrednich) i płatności ONW wypłaconych rolnikom wyłącznie do końca danego roku kalendarzowego (ujęcie kasowe), wskazuje, że w pierwszym roku integracji (2004) przychody w sektorze rolnym wzrosły o 22,8% w porównaniu do 2003 roku (tabela 5). Natomiast w drugim oraz trzecim roku integracji sytuacja finansowa rolników była jeszcze bardziej korzystna – w 2005 roku przychody rolnictwa wzrosły o 28,9%, a w 2006 roku o ponad 40% względem 2003 roku. Tak więc dotychczas kolejne lata skutkowały wzrostem przychodów pieniężnych rolnictwa. W następnych latach należy oczekiwać kontynuacji trendu zapoczątkowanego w pierwszym okresie integracji, choćby z powodu wzrostu stawek płatności bezpośrednich. Przytoczone wyniki wskazują więc, że dotychczas każdy kolejny rok integracji był pod względem ekonomicznym korzystny dla sektora rolnego, bowiem w 2005 roku w porównaniu do 2004 roku przychody rolników wzrosły o 5%, natomiast w 2006 roku w porównaniu do 2005 roku o 8,9%.

Poprawa sytuacji ekonomicznej w sektorze rolnym była wynikiem jednoczesnego wystąpienia dwóch przyczyn – wzrostu wartości produkcji sprzedanej

³ GUS część dopłat wlicza w skład produkcji sprzedanej. Przed integracją z UE były to dopłaty Agencji Rynku Rolnego do skupu zbóż konsumpcyjnych. W warunkach członkostwa w UE do produkcji towarowej wliczono uzupełniające płatności bezpośrednie (stanowią one część dopłat obszarowych i są wypłacane ze środków z II filaru WPR i środków z budżetu państwa polskiego) oraz płatności ONW (ang. LFA).

⁴ Łącznie z wypłaconymi dopłatami do interwencyjnego skupu zbóż w kwocie 700 mln zł.

⁵ Uwzględniając wypłatę dopłat uzupełniających w poszczególnych latach, produkcja towarowa wynosiła: 46 227,3 mln zł w 2004 r., 44 241,0 mln zł w 2005 r. i 45 234,2 mln zł w 2006 r. *Rolnictwo w 2005 r.* [2006] i *Rolnictwo w 2006 r.* [2007].

w sektorze rolnym w porównaniu do 2003 roku oraz transferu środków pieniężnych w postaci dopłat bezpośrednich i płatności ONW, które dodatkowo powodowały istotny wzrost przychodów pieniężnych rolnictwa. O roli skali transferów pieniężnych z tego tytułu świadczy w tym przypadku relacja dopłat obszarowych do wartości produkcji sprzedanej (tabela 5). Jeśli uwzględnić łącznie dopłaty obszarowe i płatności ONW, to wówczas w końcowym okresie analizy (2006 rok) prawie co piąta złotówka przychodów rolników pochodziła z transferów środków pieniężnych z tytułu WPR.

TABELA 5. Przychody pieniężne rolnictwa w Polsce w latach 2003–2006

Rok	Produkcja sprzedana ^a [mln zł]	Dopłaty obszarowe [mln zł]	Płatność ONW [mln zł]	Przychody rolnictwa [mln zł]	Zmiana przychodów rolnictwa			Udział ^b w przychodach rolnictwa [%]	Relacja ^c do produkcji sprzedanej [%]
					2003 = = 100	2004 = = 100	2005 = = 100		
2003	36 542,9	–	–	36 542,9	100,0	x	x	x	x
2004	42 739,3	2133,8 ^d	–	44 873,1	122,8	100,0	x	4,8	5,0
2005	40 715,4	5248,1 ^e	1144,6	47 108,1	128,9	105,0	100,0	13,6	15,7
2006	41 320,2	8692,7 ^f	1290,1	51 303,0	140,4	114,3	108,9	19,5	24,2

^a W produkcji towarowej w 2003 roku ujęto dopłaty Agencji Rynku Rolnego do interwencyjnego skupu pszenicy i żyta w kwocie 700 mln zł, natomiast w latach 2004–2006 umniejszono o płatności uzupełniające do powierzchni upraw (dopłaty obszarowe).

^{b, c} Dopłat obszarowych i płatności ONW.

^d Część dopłat obszarowych za 2004 rok wypłacona rolnikom do 31.12.2004 roku.

^e Suma dopłat bezpośrednich wypłacona rolnikom w 2005 roku, czyli należne za 2004 rok, a wypłacone po 31.12.2004 roku, oraz należne za 2005 rok, ale wypłacone do 31.12.2005 roku.

^f Suma dopłat bezpośrednich wypłacona rolnikom w 2006 roku, czyli należne za 2005 r., a wypłacone po 31.12.2005 roku, oraz należne za 2006 rok, ale wypłacone do 31.12.2006 roku.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: *Rolnictwo 2003, 2004, 2005*, oraz informacji ARiMR, www. arimr.gov.pl – zrealizowane płatności w kampanii 2004, 2005 i 2006.

Na wzrost przychodów pieniężnych rolnictwa w pierwszym roku integracji, z uwagi na realne przepływy środków pieniężnych, wpływały wyłącznie dopłaty obszarowe oraz wzrost produkcji towarowej, natomiast w kolejnych latach wszystkie trzy czynniki (tabela 6).

W 2006 roku o wzroście przychodów pieniężnych rolnictwa w porównaniu do sytuacji w 2003 roku w ponad 2/3 zdecydowały transfery pieniężne w postaci dopłat obszarowych i płatności ONW, pozostała część przypadła na wzrost produkcji sprzedanej. Na podstawie przeprowadzonych analiz i otrzymanych wyników można wskazać, że wskutek zachodzących procesów integracji w polskim rolnictwie zmienia się jego sytuacja ekonomiczna. Poprawa ta przyjmuje widoczny efekt w postaci wzrostu przychodów pieniężnych rolnictwa.

Wyraźny wzrost przychodów pieniężnych rolnictwa w warunkach jednoczesnego wzrostu cen produktów rolnych i cen nakładów (głównie w 2004 roku), jednak przy stabilizacji warunków wymiany rolnictwo-sektory nierolnicze (stabilizacji nożyc cen dla rolnictwa), przyczynił się do wzrostu dochodów sektora rolnego

w cenach bieżących. Z kolei dużo niższy wzrost cen konsumpcyjnych (CPI) wywoływał istotną poprawę poziomu dochodów rolnictwa w ujęciu realnym. Z danych zamieszczonych w tabeli 7 wynika, że po wstąpieniu Polski do UE coraz bardziej znaczący staje się udział wszelkiego rodzaju subwencji w dochodach rolników (przedsiębiorców rolnych), a w 2006 roku przekroczył on 50%.

TABELA 6. Czynniki wzrostu przychodów pieniężnych rolnictwa w latach 2004–2006 w porównaniu do 2003 roku

Rok	Czynniki wzrostu przychodów pieniężnych [mln zł]			Wzrost przychodów pieniężnych [mln zł]	Udział czynników wzrostu w przychodach pieniężnych [%]		
	przyrost produkcji sprzedanej w stosunku do 2003 r.	dopłaty obszarowe	płatności ONW		przyrost produkcji sprzedanej	dopłaty obszarowe	płatności ONW
2004	6 196,4	2 133,8	0,0	8 330,2	74,4	25,6	0,0
2005	4 172,5	5 248,1	1 144,6	10 565,2	39,5	49,7	10,8
2006	4 777,3	8 692,7	1 290,1	14 760,1	32,4	58,9	8,7

Źródło: Na podstawie tabeli 5.

TABELA 7. Rachunek dochodów sektora rolniczego w latach 2003–2006

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006
	w cenach bieżących [mln zł]			
Dochód przedsiębiorców rolnych	8 196	20 195	17 801	21 032
Subwencje ^a ogółem	802	7 972	8 391	10 949
Udział subwencji w dochodzie rolników – przedsiębiorców rolnych [%]	9,8	39,5	47,1	52,1

^a Subwencje zliczono metodą memoriałową, tzn. wliczono je w rachunek dochodów roku, w którym powstały zobowiązania względem rolników.

Źródło: Floriańczyk i in. [2007]; obliczenia i szacunki własne.

SKUTKI INTEGRACJI DLA WYBRANYCH TYPÓW GOSPODARSTW ROLNYCH

Celem analizy w tej części artykułu jest próba oceny wpływu warunków integracji na sytuację dochodową i możliwości rozwojowe wybranych typów gospodarstw rolnych. Konieczne jest podkreślenie symulacyjnego charakteru przeprowadzanych analiz, co oznacza przyjęcie całego szeregu założeń, posługiwanie się danymi normatywnymi lub uśrednionymi. Sprawia to, że analizowane gospodarstwa nabierają cech modelu (wzorca) dla określonej grupy gospodarstw rolnych w Polsce. W praktyce każde gospodarstwo rolne cechuje się specyficznymi warunkami produkcji, różnym wolumenem i strukturą zasobów czynników produkcji oraz ich jakością, umiejętnościami gospodarującego, technologiami produkcji, produktywnością czynników

produkcji, rynkami zaopatrzenia i zbytu, poziomem dochodów ze źródeł pozarolniczych, realizowanym standardem konsumpcji itp.

Tworząc wybrane modelowe typy gospodarstw rolnych na podstawie gospodarstw istniejących realnie, kierowano się przede wszystkim zasobami użytków rolnych (wielkością obszaru gospodarstwa) i strukturą produkcji⁶. Oprócz tych dwóch elementów, różnicujących analizowane gospodarstwa, uwzględniano też inne czynniki, pozwalające uzyskać w miarę wszechstronną paletę omawianych typów przykładowych gospodarstw rolnych. Jednak wyjąwszy gospodarstwo najmniejsze (nr I), założono w odniesieniu do pozostałych, że produkcja w nich realizowana jest na co najmniej poprawnym lub wysokim poziomie technologicznym, czyli znacznie przekraczającym występujący średnio w rolnictwie polskim. Przyjmując to założenie, kierowano się przesłanką, że skoro są to gospodarstwa większe od średnich w kraju, to i stosowane technologie wytwarzania powinny być bardziej nowoczesne, a umiejętności gospodarującego lepsze. Celem tej części analizy jest więc szacunek poziomu uzyskiwanych dochodów przez wybrane modelowe typy gospodarstw rolnych w warunkach integracji.

W tym celu posłużono się rachunkiem nadwyżki bezpośredniej, która stanowiła pierwsze, niejako pośrednie ogniwo w rachunku ekonomicznym, po którym prowadzono dalszy rachunek ciągniony, dochodząc do kategorii ekonomicznej, jakim jest dochód rolniczy gospodarstwa, a następnie dochód rolniczy netto. Na podstawie uzyskanego dochodu rolniczego netto oraz pozostałej – po odliczeniu parytetowego funduszu konsumpcji⁷ – akumulacji, wnioskowano o sytuacji ekonomicznej w analizowanych typach gospodarstw rolnych w okresie przed integracją (2003 rok) oraz w warunkach członkostwa w UE (lata 2004–2006).

Poniżej przedstawiono algorytm przeprowadzanych obliczeń:

Wartość produkcji rolniczej^a

– Koszty bezpośrednie produkcji rolniczej

= **Nadwyżka bezpośrednia I^b**

+ Dotacje do produkcji

= **Nadwyżka bezpośrednia II^c**

– Koszty pośrednie

= **Dochód rolniczy brutto**

– Amortyzacja

= **Dochód rolniczy netto**

– Fundusz konsumpcji^d

= **Akumulacja**

Objaśnienia:

^{a, b} Bez dotacji do produkcji.

^c Z dotacjami do produkcji.

^d Za parytetowy poziom dochodu przyjęto dochody przeznaczane na cele konsumpcji w czteroosobowej rodzinie pracowniczej według badań budżetów gospodarstw domowych GUS w odpowiednich latach.

⁶ Dla budowania gospodarstw modelowych wykorzystano zebrane pierwotne dane źródłowe z rzeczywiste istniejących gospodarstw rolnych.

⁷ Za tzw. parytetowy fundusz konsumpcji przyjęto taki poziom dochodu, który byłby konieczny do wydatkowania przez rodzinę rolnika, aby mogła ona uzyskać standard życia, jaki przeciętnie występuje poza sektorem rolnym.

Uzyskane wyniki ekonomiczne analizowanych gospodarstw (tabela 8) potwierdzają wyniki uzyskane w rachunkach dochodu sektora rolniczego. Warunki akcesji wywołały istotną lub w niektórych przypadkach diametralną poprawę sytuacji dochodowej polskich gospodarstw rolnych. Nie oznacza to wcale, że uzyskane dochody we wszystkich przypadkach zapewniają parytetowy fundusz konsumpcji, a ponadto są wystarczające dla realizacji akumulacji (inwestycji).

Gospodarstwa małe (do 10 ha UR), które w prezentowanej symulacji reprezentuje gospodarstwo nr I, stanowią prawie 80% ogółu gospodarstw rolnych w Polsce (1420,9 tys. spośród 1786,7 tys.). Gospodarstwa te użytkują 5,3 mln ha UR, tj. 34,1% użytków rolnych gospodarstw. Mimo znaczącej poprawy sytuacji ekonomicznej gospodarstw najmniejszych mała skala produkcji powoduje, że uzyskiwany dochód nie wystarcza na realizację konsumpcji na poziomie parytetowym i, co oczywiste, nie pozostają żadne środki na realizację akumulacji. Można przyjąć, że gospodarstwa takie posiadają przede wszystkim charakter gospodarstw socjalnych i stanowią źródło samozaopatrzenia w surowce rolne i żywność dla gospodarstw domowych, a tylko nadwyżki sprzedają na rynku. Wydaje się, że członkostwo w UE dla takiego rodzaju gospodarstw rolnych jest szczególnym momentem w ich funkcjonowaniu. Zaostrzająca się konkurencja rynkowa będzie w przyszłości powodować, że gospodarstwa tego typu nie będą w stanie na nim przetrwać, gdyby wybrały drogę rozwoju zmierzającą ku gospodarstwom rynkowym.

Istnienie takich gospodarstw mieści się w europejskim modelu rolnictwa, a członkostwo w UE stwarza pewne szanse dla ich istnienia i rozwoju. Kluczowym zagadnieniem wydaje się być wybór docelowej ścieżki rozwoju i umiejętne korzystanie z funduszy unijnych wspomagających ten rozwój oraz pozyskiwanie przeważającej części dochodów z działalności pozarolniczej i/lub dochodów spoza gospodarstwa.

Istotnej poprawie uległa również sytuacja ekonomiczna gospodarstw średnich obszarowo (10–20 ha), które w omawianej symulacji reprezentują gospodarstwa nr II i III. Takich gospodarstw jest w Polsce 245 tys. (13,7%), a użytkują one 3364,9 tys. ha UR (21,7%). W analizowanych gospodarstwach średnich występują możliwości realizacji parytetowego funduszu konsumpcji, ale nie ma możliwości (lub są tylko niewielkie, lub co najwyżej umiarkowane) modernizacji gospodarstw ze środków własnych. Można sądzić, że sytuacja gospodarstw średnich w warunkach WPR będzie się różnicowała dwukierunkowo, część z nich z sukcesem będzie mogła się rozwijać w kierunku gospodarstw w pełni rynkowych poprzez zwiększanie zasobów ziemi i wzrost skali produkcji, inne spośród nich staną się gospodarstwami socjalnymi, a gros dochodów pochodzić będzie z pracy poza rolnictwem.

Na ogół większe możliwości realizacji akumulacji pojawiają się dopiero w gospodarstwach dużych (20–50 ha UR). W analizie ta grupa obszarowa jest reprezentowana przez gospodarstwa nr IV, V i VI. Takich gospodarstw w kraju jest

TABELA 8. Sytuacja ekonomiczna analizowanych typów gospodarstw rolnych w warunkach akcesji Polski do UE w latach 2004–2006

Numer gospodarstwa	Obszar gospodarstwa [ha UR]	Profil gospodarstwa (główne kierunki produkcji towarowej)	Rok	Wielkość ekonomiczna gospodarstwa [ESU] ^a	Dochód rolniczy netto		Udział dopłat w dochodzie rolniczym netto [%]	Możliwość zaspokojenia parytetowego poziomu konsumpcji ^b z dochodu rolniczego [%]	Możliwość realizacji akumulacji z dochodu rolniczego przy założeniu priorytetu dla zaspokojenia konsumpcji na poziomie parytetowym
					[tys. zł]	[2003 = 100]			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	8,2	mieszany	2003	4,1	0,8	100	5,9	4	brak
			2004	6,2	8,6	1030	21,0	35	
			2005	5,2	3,1	370	29,9	11	
			2006	5,9	5,4	642	28,9	19	
II	16,5	produkcja mleka (10 szt. krów) i buraków cukrowych (2 ha)	2003	8,0	11,6	100	10,3	51	brak
			2004	13,2	33,8	292	19,4	136	niewielkie
			2005	11,6	24,7	214	27,1	90	brak
			2006	12,1	25,5	221	30,8	89	
III	16,5	produkcja trzody (200 szt. rocznie) i ziemniaków	2003	18,3	40,6	100	1,0	178	niewielkie
			2004	25,5	69,5	171	8,6	279	umiarkowane
			2005	21,1	44,1	109	13,9	161	niewielkie
			2006	22,4	47,5	117	15,2	165	
IV	30	produkcja mleka (25 szt. krów) i pszenicy ozimej (8 ha)	2003	16,2	40,0	100	9,6	176	niewielkie
			2004	23,1	69,2	173	18,9	278	umiarkowane
			2005	23,9	71,4	179	18,5	260	
			2006	26,8	81,5	204	19,0	283	
V	50	produkcja trzody (1000 szt.), ziemniaki skrobiowe (10 ha)	2003	46,2	110,2	100	1,9	484	znaczące
			2004	78,4	249,4	226	8,9	1001	bardzo duże
			2005	58,3	46,4	133	15,4	534	znaczące
			2006	46,3	80,6	73	32,7	280	umiarkowane

TABELA 8, ciąg dalszy

1	2	3	4	5	6	7	8	9	1
VI	50	produkcja wołowiny na użytkach zielonych (50 szt. rocznie)	2003	13,1	9,3		x	41	brak umiarkowane niewielkie
			2004	24,1	54,8	586	43,3	220	
			2005	21,2	37,6	402	63,8	137	
			2006	22,5	39,4	421	70,9	137	
VII	300	towarowa produkcja roślinna (zboża, rzepak, buraki cukrowe)	2003	106,8	231,0	100	21,8	1015	bardzo duże
			2004	198,1	642,9	278	21,2	2580	
			2005	140,2	355,5	154	38,8	1296	
			2006	159,3	427,9	185	37,7	1485	
VIII	1000	towarowa produkcja roślinna (zboża, rzepak)	2003	244,4	398,7	100	28,5	1751	bardzo duże
			2004	457,6	1 330,5	334	37,8	5341	
			2005	314,9	626,5	157	81,0	2284	
			2006	425,5	1 098,1	275	53,7	3812	

^a European Size Unit (ESU) – europejska jednostka wielkości. Wartość 1 ESU odpowiada określonej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej wyrażonej w euro. Od 1984 roku 1 ESU stanowi równowartość 1200 euro. Standardowa nadwyżka bezpośrednia (Standard Gross Margin – SGM) jest nadwyżką bezpośrednią z trzech lat wartości produkcji określonej działalności rolniczej nad średnią z trzech lat wartością kosztów bezpośrednich, w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcji. W UE w zależności od wielkości ekonomicznej gospodarstwa dzieli się je następująco: bardzo małe do 4 ESU, małe 4–8 ESU, średnio małe 8–16 ESU, średnio duże 16–40 ESU, duże 40–100 ESU, bardzo duże 100 i więcej.

^b Za parytetowy dochód przyjęto poziom przeznaczany na cele konsumpcji w czteroosobowej rodzinie pracowniczej, według badań budżetów gospodarstw domowych GUS.

Źródło: Obliczenia mgr P. Siemiński; obliczenia własne.

99,1 tys. (5,5%), a użytkują one 2867 tys. ha UR (18,4%). Analizowane gospodarstwa modelowe cechują się również znacznymi rozmiarów produkcją zwierzęcą. Tak więc dopiero gospodarstwa duże obszarowo oraz prowadzące znacznych rozmiarów produkcję zwierzęcą w warunkach integracji z UE są w stanie zagwarantować możliwości rozwojowe, a rodzinom rolniczym zapewnić co najmniej parytetowy poziom dochodu przeznaczanego na cele konsumpcji.

Bardzo dobra sytuacja ekonomiczna dotyczy dopiero gospodarstw największych (o obszarze powyżej 50 ha UR). Takich gospodarstw jest w kraju tylko 21,5 tysiąca (1,2%), ale użytkują one ponad 4 mln ha UR (ponad 25%). Zdecydowana większość użytkowanych gruntów w tej grupie gospodarstw są to grunty dawnych gospodarstw państwowych. Analizy wskazują, że takie gospodarstwa przynoszą wysoki poziom dochodu, który zapewnia pełną realizację funkcji konsumpcyjnej i akumulacyjnej.

Podobnie jak w rachunku sektorowym, na poprawę sytuacji ekonomicznej analizowanych gospodarstw wpływ wywarło wsparcie środkami WPR UE i w niektórych przypadkach poprawa relacji cenowo-kosztowych.

PODSUMOWANIE

Integracja Polski z UE spowodowała polepszenie koniunktury w rolnictwie. Środki z tytułu uczestnictwa polskiego rolnictwa w WPR spowodowały zauważalną poprawę sytuacji dochodowej rolnictwa w ujęciu sektorowym. Także analiza mikroekonomiczna wskazuje na poprawę sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych.

Polskie produkty okazały się konkurencyjne na jednolitym rynku UE. Zwiększony eksport i popyt na produkty żywnościowe i rolnicze z Polski przyczynił się do znacznego wzrostu cen skupu, które kompensują wzrost cen środków do produkcji rolniczej. Spowodowało to najpierw lekką poprawę wskaźnika nożyc cen, a potem jego stabilizację.

Można szacować, że w 2006 roku w stosunku do 2003 przyrost przychodów rolnictwa przekroczył 40%, dochody rolnictwa wzrosły prawie o 100%, a udział dotacji unijnych w całości dochodów rolniczych sięgał około 50%.

Zdecydowana poprawa sytuacji dochodowej w skali sektora nie oznacza, że dotyczy to wszystkich gospodarstw rolnych. W Polsce pod względem obszarowym dominują gospodarstwa małe i średnie, takich gospodarstw jest ponad 90%. Istotne jest także to, że gospodarstwa małe i średnie skupiają ponad 55% zasobów użytków rolnych w Polsce. Przeprowadzona analiza dowodzi, że zdecydowana większość polskich gospodarstw rolnych, mimo wsparcia środkami WPR, nie jest i nie będzie w stanie w przyszłości być jednostkami pozwalającymi zapewnić poziom dochodów, który zapewniałby rodzinie rolniczej zbliżony standard życia do osiąganego poza rolnictwem (parytetowy poziom konsumpcji) i środki na rozwój gospodarstw.

Biorąc pod uwagę dominujące znaczenie ilościowe gospodarstw małych i średnich oraz co najmniej równoważny w stosunku do gospodarstw większych i dużych obszarowo udział w zasobach ziemi, można sformułować wniosek, że

znaczenie segmentu gospodarstw małych i średnich w polskim rolnictwie z punktu widzenia zrównoważonej sytuacji ekonomicznej i społecznej na polskiej wsi jest nadmierne. Jednocześnie trzeba podkreślić, że instrumenty WPR nigdy nie będą w stanie zniwelować skutków małej skali produkcji i niskiej produktywności czynników produkcji, a szczególnie pracy. W tych przypadkach konieczna jest zarówno poprawa skali i efektywności wytwarzania, jak i poszukiwanie dochodów z innych źródeł.

BIBLIOGRAFIA

- Floriańczyk Z., Toczyński T., Kalińska J., 2007: *Wyniki ekonomiczne polskiego rolnictwa w 2006 roku*. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Gomułka J., 2005: *Wyniki ekonomiczne polskiego rolnictwa w latach 2003–2004*. Raport 12. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Józwiak W., 2005: *Sytuacja ekonomiczna i aktywność gospodarcza różnych grup polskich gospodarstw rolniczych*. Raport nr 7. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Krzyżanowska Z., 2001: *Korzyści i koszty objęcia polskich gospodarstw instrumentami WPR – rachunki symulacyjne*. W: *Gospodarstwa rolne w UE. Koszty i korzyści*. FDPA, Warszawa.
- Poczta W., 2003: *Rolnictwo polskie w przededniu integracji z Unią Europejską*. Wydaw. AR w Poznaniu, Poznań.
- Poczta W., 2006: *Przemiany w rolnictwie*. W: *Polska wieś 2006. Raport o stanie wsi*. FDPA, Warszawa.
- Poczta W., Siemiński P., 2002: *Prognoza rentowności podstawowych kierunków produkcji rolnej w warunkach integracji z Unią Europejską*. W: *Zróżnicowanie regionalne gospodarki żywnościowej w Polsce w procesie integracji z Unią Europejską*. AR w Poznaniu, Poznań, 383–398.
- Poczta W., Pawlak K., Kiryluk-Dryjska E., Siemiński P., 2007: *Perspektywy polskich gospodarstw rolnych w europejskim modelu rolnictwa*. Roczniki Naukowe IX, 2, Warszawa, Poznań, Kraków.
- Rolnictwo w 2005 roku*, 2006. GUS, Warszawa.
- Rolnictwo w 2006 roku*, 2007. GUS, Warszawa.
- Rynek rolny*, 2006. EIRiGŻ-PIB, Warszawa.
- Świtlyk M., Kaczocha E., 2003: *Ryzyko polskich gospodarstw wyspecjalizowanych w produkcji roślinnej w warunkach integracji z UE*. W: *Acta Agraria et Silvestria*, sek. ekonomiczna, XL, Wydawnictwo PAN, Kraków.
- Tomczak F., Wilkin J., 2003: *Rolnictwo polskie wobec integracji europejskiej: możliwości rozwojowe, bariery i strategie adaptacyjne*. Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa.
- Zegar J.S., 2004: *Dochody chłopskie w latach transformacji oraz po akcesji do Unii Europejskiej*. W: *Wieś, rolnictwo i gospodarka żywnościowa po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*. Red. A. Kowalski, E. Mazurkiewicz. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa.
- Ziętara W., Runowski H., Majewski E., Straszewski S., Wąs A., 2002: *Szacunek skutków wdrożenia różnych scenariuszy integracji z Unią Europejską w rolnictwie polskim po akcesji*. Ekspertyza dla UKIE, Warszawa.

THE INFLUENCE OF POLAND'S INTEGRATION WITH EU ON THE ECONOMIC SITUATION OF POLISH AGRICULTURAL SECTOR IN 2004–2006

Abstract. The influence of Poland's integration with the European Union on changes in the economic situation of Polish agriculture had a special meaning for Poland's economy because

se of the relatively high share of agriculture in the country's economy and delays in the development of rural areas. Poland's accession to EU created possibilities for a swift equalisation of prices, led to an increase in demand and improved agriculture's income opportunities. All these changes brought about an improvement in the price scissors' index and, next, led to the stabilisation of prices. In 2006 growth in agriculture's proceeds exceeded 40% in comparison with 2003, its incomes nearly doubled and the share of EU subsidies in the total agricultural income came close to 50%.

Key words: Poland's integration with EU, agriculture's incomes, subsidies

**Publikacja jest współfinansowana
ze środków Fundacji „Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi Polskiej” .**